

**НӨХӨХ ОЛГОВОР ОЛГОХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН
ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДАН
СУДАЛСАН ТУХАЙ ТАЙЛАН**

Улаанбаатар 2022

ГАРЧИГ

НЭГ.АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙСЭН БАЙДАЛ

ХОЁР.АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ

ГУРАВ.АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД, ЭЕРЭГ, СӨРӨГ ҮР ДАГАВАРТ ХИЙСЭН ХАРЬЦУУЛАЛТ

ДӨРӨВ.СОНГОСОН ХУВИЛБАРЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ

4.1.Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө

4.2.Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө

4.3.Нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө

4.4.Байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө

ТАВ.ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРУУДЫГ ХАРЬЦУУЛСАН ДҮГНЭЛТ

**ЗУРГАА.ОЛОН УЛСЫН БОЛОН БУСАД УЛСЫН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН
ЗОХИЦУУЛАЛТТАЙ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ**

ДОЛОО.ЗӨВЛӨМЖ

НӨХӨХ ОЛГОВОР ОЛГОХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДСАН ТУХАЙ ТАЙЛАН

Энэхүү тайланг Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан **“Хуулийн төслийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлал”**-ын дагуу хийж гүйцэтгэлээ.

НЭГ.АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙСЭН БАЙДАЛ

Ховд гол дээр усан цахилгаан станц барих асуудлыг 1964 оноос хойш гадаад, дотоодын мэргэжлийн байгууллагатай хамтран хийж ирсэн. Олон жил яригдсан энэ бүтээн байгуулалт одоо ажил хэрэг болох нөхцөл бүрдээд байна.

Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц нь 90МВт-ын хүчин чадалтай бөгөөд жилд дунджаар 366 сая кВт цаг цахилгаан үйлдвэрлэнэ. Төслийн нийт хөрөнгө оруулалт 271.5 сая ам.доллар. Үүний зэрэгцээ, цахилгаан станц ашиглалтад орсны дараа жил бүр их хэмжээний орлогын албан татвар төлнө. Усан цахилгаан станц барих нь тухайн бүс нутагт шинжлэх ухаан, боловсрол, соёл, эрүүл мэндийн урт хугацааны хөгжлийг бий болгож, ажил эрхлэх боломжийг тасралтгүй нэмэгдүүлж, орон нутгийн иргэдийн амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэхэд түлхэц болно. Ажил эрхлэлт, хүн амын өсөлт нь зах зээлийн биржийн цар хүрээг өргөжүүлэхээс гадна бараа бүтээгдэхүүний худалдааны эргэлт, ложистикийн урсгал, мэдээлэл солилцоо зэрэгт нөлөөлж, бүс нутгийн эдийн засгийг өргөжүүлэхэд нөлөөлж эдийн засгийн хөгжлийн хурдыг сайжруулна.

2015 оны арваннэгдүгээр сарын 10-ны өдрийн БНХАУ-ын Засгийн газраас Монгол Улсын Засгийн газарт “Хөнгөлөлттэй зээлийг ашиглах тухай ерөнхий хэлэлцээр” байгуулагдаж, 2018 оны тавдугаар сарын 30-ны өдөр Монгол Улсын Засгийн газрын 160 дугаар тогтоол гарч энэхүү хөнгөлөлттэй зээлийн хүрээнд Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станцын төслийг санхүүжүүлэх шийдвэр тус тус гарсан байдаг.

Үндсэндээ хоёр Засгийн газар Монгол Улсын тулгамдаж буй томоохон асуудлыг шийдвэрлэх хүрээнд тусгаар улсын стратегийн ач холбогдолтой цахилгаан эрчим хүчний эх үүсвэрийн хамгийн зөв шийдлийг олж харж төсөл хөтөлбөрүүдийг эхлүүлсэн юм. Энэхүү төсөл нь Монгол Улсын хувьд сүүлийн 30-аад жилд хэрэгжиж байгаа том төслийн нэг. Эрчим хүчний хараат бус байдал, бүсийн нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн тогтвортой байдлыг хангах, нөгөө талаас өсөн нэмэгдэж буй эрчим хүчний үйлдвэрлэлийг дагаад агаар орчны бохирдол, дэлхийн дулаарал, хүлэмжийн хий ихсэх байдалд Монгол Улсын олон улсын тавцанд өөрийн хувь нэмрээ оруулж байгаа явдал мөн юм.

Дээрх дүгнэлтээс Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станцыг байгуулах нь чухал шаардлагатай гэдэг нь тодорно.

Энэ төсөл маш чухал, улс оронд хэрэгтэй хэдий ч ганцхан сөрөг нөлөө бий. Тэр нь тасралтгүй ажиллах усан сангийн талбайд мал аж ахуй эрхэлж байгаа иргэдийг нүүлгэн шилжүүлэх асуудал юм. Урт нь 24 км, өргөн нь 4 км хэмжээтэй усан сан байгуулагдана. Усан сангийн гүн 3-40 метр байх бөгөөд 9700 га газрыг хамарна. Усан сан заавал байгуулагдаж байж усан цахилгаан станц хэвийн ажиллана. Усан сан байгуулагдах талбайд одоогоор 270 өрх амьдарч байна.

Нөлөөлөлд өртөж буй Баян-Өлгий, Увс, Ховд аймгуудийн 4 сумын 270 өрх 1 баг, тухайн орон нутагт байгаа соёлын өв, түүхэн дурсгалт зүйлүүдийг хамгаалах нүүлгэн шилжүүлэх ажил 2022-2025 онуудын хооронд хийгдэхээр төлөвлөсөн байна. Эдгээр өрхийг одоо байгаагаас нь дордуулахгүйгээр нөхөх олговор олгож нүүлгэн шилжүүлэх ажлыг Монгол Улсын Засгийн газар зохион байгуулах зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Энэхүү тайлангийн зорилго нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Зургадугаар зүйлд “4.Төр газрын эзэнд газартай нь холбогдсон үүрэг хүлээлгэх, улсын тусгай хэрэгцээг үндэслэн нөхөх олговортойгоор газрыг солих буюу эргүүлэн авах, уг газрыг хүн амын эрүүл мэнд, байгаль хамгаалал, үндэсний аюулгүй байдлын ашиг сонирхолд харшаар ашиглавал хураан авч болно” гэж, Арван зургадугаар зүйлд “Монгол Улсын иргэн дараахь үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдэлнэ:

3/хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрхтэй. Хувийн өмчийг хууль бусаар хураах, дайчлан авахыг хориглоно. Төр, түүний эрх бүхий байгууллага нь нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээг үндэслэн хувийн өмчийн эд хөрөнгийг дайчлан авбал нөхөх олговор, үнийг төлнө” гэж тус тус заасны дагуу усан цахилгаан станц барьж байгуулах ажлын нөлөөлөлд өртөн хохирч болзошгүй иргэдийн Үндсэн хуулиар олгогдсон эрхээ хуулиар хамгаалуулах хэрэгцээ, шаардлагыг тандан судлахад оршино. Судалгааг Хууль тогтоомжийн тухай хууль болон тус хуульд заасан аргачлалын дагуу гүйцэтгэв.

Санал болгож буй нэмэлт, өөрчлөлттэй холбоотойгоор бий болох эерэг, сөрөг нөлөөллүүдийг харьцуулан дүгнэсэн.

Хүний эрх, нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн буй орчны нөхцөл байдалд үзүүлэх нөлөөллийг судалсан урьдчилсан үнэлгээнд үндэслэсэн үр дүнтэй шийдэл нь Нөхөх олговор олгох тухай хуулийн төсөл болно.

Тус хуулийн төсөл батлагдсанаар эрх ашиг нь хөндөгдөх магадлалтай оролцогчид нь Баян-Өлгий, Увс, Ховд аймгуудийн 4 сумын 270 өрхийн 1251 иргэн юм.

ХОЁР.АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ

Тус хуулийн төслийн үндсэн зорилго нь Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц барьж байгуулах байршил, хилийн зааг дотор амьдарч буй, тус төслийн нөлөөлөлд өртсөн орон нутгийн айл өрх тус бүрд нэг удаа 30 сая төгрөгийн нөхөх олговор олгох, нөхөх олговрыг улсын төсвөөс бус, төслийн санхүүжилтийн үлдэгдэл хөрөнгөнөөс гаргуулах тухай болно.

Асуудлыг дараах аргачлалуудын дагуу зохицуулах боломжтой гэж үзлээ.

- Шинээр зохицуулалт хийхгүйгээр асуудлыг шийдвэрлэх;
- Хэвлэл мэдээлэл болон бусад арга хэрэгслээр дамжуулан олон нийтийг соён гэгээрүүлэх;
- Зах зээлийн механизмаар дамжуулан төрөөс зохицуулалт хийх;
- Төрийн бус байгууллагаар төрийн тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх;
- Захиргааны шийдвэр гаргах;
- Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах.

ГУРАВ.АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД, ЭЭРЭГ, СӨРӨГ ҮР ДАГАВАРТ ХИЙСЭН ХАРЬЦУУЛАЛТ

Хуулийн төсөл боловсруулах аргачлалын тавдугаарт заасны дагуу асуудлыг зохицуулах хувилбаруудыг тодорхойлсноор хоёрдугаар хэсэгт заасан зорилгодоо хүрч чадах эсэх, дээрх зорилтыг биелүүлснээр зардлын хувьд эерэг үр дүн байгаа эсэхийг харгалзан дараах аргуудыг хэрэгжүүлэхэд гаргах зардал, өгөөжийг харьцуулан доорх дүгнэлтийг гаргалаа.

Зохицуулалтын хувилбар		Зорилгод хүрэх байдал	Зардал, үр өгөөжийн харьцаа	Үр дүн
1	Тэг хувилбар (арга хэмжээ авахгүй байх)	Өнөөдрийн тулгамдаж буй асуудлууд хэвээр байсаар байх бөгөөд зорилгод хүрэх боломжгүй байна.	Нэмэлт зардал гарахгүй бөгөөд харин сөрөг үр дагаврууд олноор бий болно.	Сөрөг
2	Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр зар сурталчилгаа, суртал ухуулга явуулах	Тавьсан зорилгодоо хүрэх боломжгүй байна.	Тодорхой хэмжээний зардал гарах хэдий ч асуудлын гол шалтгааныг арилгах боломжгүй.	Сөрөг
3	Зах зээлийн механизм хэрэглэх, төрөөс зохицуулалт хийх	Тавьсан зорилгодоо хүрэх боломжгүй байна.	Төрийн шийдвэрээр зохицуулалт хийх зайлшгүй шаардлагатай асуудал тул шийдвэр гаргалгүйгээр одоо байгаа хууль тогтоомжоор зохицуулах боломжгүй	Сөрөг
4	Захиргааны шийдвэр гаргах	Монгол Улсын Үндсэн хуулиар иргэний өмчлөх эрхийг хөндөх тохиолдолд төрөөс нөхөх олговор олгохоор тусгайлан заасан бөгөөд нөхөх олговор олгох асуудлыг захиргааны шийдвэрээр олгох боломжгүй.	Ямар нэгэн үр өгөөж гарахгүй.	Сөрөг, зорилгодоо хүрэх боломжгүй
5	Төрийн бус байгууллагаар төрийн тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх	Үндсэн хуулиар “Төр, түүний эрх бүхий байгууллага нь нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээг үндэслэн хувийн өмчийн эд хөрөнгийг дайчлан	Хэрэгжих боломжгүй.	Сөрөг

		авбал нөхөх олговор, үнийг төлнө” гэж заасан тул төрийн бус байгууллагаас нөхөх олговор олгох байдлаар асуудлыг шийдэх боломжгүй		
6	Хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төсөл боловсруулах	Үндсэн хуулиар “Төр, түүний эрх бүхий байгууллага нь нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээг үндэслэн хувийн өмчийн эд хөрөнгийг дайчлан авбал нөхөх олговор, үнийг төлнө” гэж заасан бөгөөд одоо байгаа хууль тогтоомжийн хүрээнд усан цахилгаан станц барьж байгуулах төслийн нөлөөлөлд өртсөн орон нутгийн айл өрх тус бүрд нэг удаа 30 сая төгрөгийн нөхөх олговор олгох асуудлыг зохицуулсан хууль байхгүй тул шинээр хууль батлан гаргах замаар асуудлыг шийдэх боломжтой	Улсын төсвөөс ямар нэгэн зардал гарахгүйгээр төслийн санхүүжилтээс зардал гаргаж нөхөх олговор олгох хууль батлах нь асуудлыг шийдвэрлэх гол арга зам болно.	Эерэг

Зорилгодоо хүрэх боломжит байдал, асуудлын эерэг, сөрөг талуудыг үнэлсний үр дүнд Нөхөх олговор олгох тухай хуулийн төслийг боловсруулах нь асуудлыг шийдвэрлэх цорын ганц арга зам гэж дүгнэн, цаашдын судалгааг хийлээ.

ДӨРӨВ.СОНГОСОН ХУВИЛБАРЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ

4.1. Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1.Хүний эрхийн суурь зарчмуудад нийцэж буй эсэх	1.1 Ялгаварлан гадуурхахгүй ба тэгш байх			
	1.1.1.Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох эсэх	Тийм	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй
	1.1.2.Ялгаварлан гадуурхсан буюу аль нэг бүлэгт давуу байдал үүсгэх эсэх	Тийм	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй

	1.1.3.Энэ нь тодорхой бүлгийн эмзэг байдлыг дээрдүүлэхийн тулд авч буй түр тусгай арга хэмжээ мөн бол олон улсын болон үндэсний хүний эрхийн хэм хэмжээнд нийцэж буй эсэх	Тийм	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй
	1.2. Оролцоог хангах			
	1.2.1.Зохицуулалтын хувилбарыг сонгохдоо оролцоог хангасан эсэх, ялангуяа эмзэг бүлэг, цөөнхийн оролцох боломжийг бүрдүүлсэн эсэх	Тийм	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй
	1.2.2.Ялангуяа зохицуулалтыг бий болгосноор эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж буй, эсхүл хөндөгдөж болзошгүй иргэдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	Хуулийн төслийн гол агуулга үүнд чиглэж хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж болзошгүй иргэдийн эрхийг хамгаалахад чиглэсэн
	1.3. Хууль дээдлэх зарчим ба сайн засаглал хариуцлага			
	1.3.1.Зохицуулалтыг бий болгосноор хүний эрхийг хөхүүлэн дэмжих, хангах, хамгаалах явцад ахиц дэвшил гарах эсэх	Тийм	Үгүй	хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж болзошгүй иргэдийн эрх хамгаалагдна
	1.3.2.Зохицуулалтын хувилбар нь хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээ, НҮБ-ын хүний эрхийн механизмаас тухайн асуудлаар өгсөн зөвлөмжид нийцэж байгаа эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	1.3.3.Хүний эрхийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах эсэх	Тийм	Үгүй	Шаардлагагүй
2. Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт агуулсан эсэх	2.1.Зохицуулалт нь хүний эрхийг хязгаарлах бол энэ нь хууль ёсны зорилгод нийцсэн эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.2.Хязгаарлалт тогтоох нь зайлшгүй эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
3. Эрх	3.1.Зохицуулалтын хувилбарт	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн

	хамаарах бүлгүүд буюу эрх агуулагчдыг тодорхойлсон эсэх			сөрөг нөлөө байхгүй
	3.2.Эрх агуулагчдыг эмзэг байдлаар нь ялгаж тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.3.Зохицуулалтын хувилбар нь энэхүү эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тэдний эмзэг байдлыг дээрдүүлэхэд чиглэсэн эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.4.Эрх агуулагчдын, ялангуяа эмзэг бүлгийн ялгаатай хэрэгцээг тооцсон мэдрэмжтэй зохицуулалтыг тусгах эсэх /хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэстний цөөнх, хэлний цөөнх, гагцхүү эдгээрээр хязгаарлахгүй/	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
4. Үүрэг хүлээгч	4.1.Үүрэг хүлээгчдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
5.Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд нийцүүлсэн эсэх	5.1.Жендэрийн үзэл баримтлалыг тусгасан эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	5.2.Эрэгтэй, эмэгтэй хүний тэгш эрх, тэгш боломж, тэгш хандлагын баталгааг бүрдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг

4.2. Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1.Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар	1.1. Дотоодын аж ахуйн нэгж болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж хоорондын өрсөлдөөнд нөлөө үзүүлэх үү?	Тийм	Үгүй	-
	1.2.Хил дамнасан хөрөнгө оруулалтын шилжилт хөдөлгөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх /эдийн засгийн байршил өөрчлөгдөхийг оролцуулан/?	Тийм	Үгүй	-
	1.3.Дэлхийн зах зээл дээрх таагүй нөлөөллийг Монголын зах зээлд орж ирэхээс хамгаалахад нөлөөлж чадах уу?	Тийм	Үгүй	Эрчим хүчний харааь байдлыг бууруулж, баруун аймгийг эрчим 5

				хүчний найдвартай эх үүсвэрээр хангах боломжийг нэмэгдүүлнэ
2.Дотоодын зах зээлийн өрсөлдөх чадвар болон тогтвортой байдал	2.1. Хэрэглэгчдийн шийдвэр гаргах боломжийг бууруулах уу?	Тийм	Үгүй	-
	2.2. Хязгаарлагдмал өрсөлдөөний улмаас үнийн хөөрөгдлийг бий болгох уу?	Тийм	Үгүй	-
	2.3. Зах зээлд шинээр орж ирж буй аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд бэрхшээл, хүндрэлийг бий болгох уу?	Тийм	Үгүй	-
	2.4. Зах зээлд шинээр монополийг бий болгох уу?	Тийм	Үгүй	-
3.Аж ахуйн нэгжийн үйлдвэрлэлийн болон захиргааны зардал	3.1.Зохицуулалтын хувилбарыг хэрэгжүүлснээр аж ахуйн нэгжид шинээр зардал үүсэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	3.2.Санхүүжилтийн эх үүсвэр олж авахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	3.3.Зах зээлээс тодорхой бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авахад хүргэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	3.4.Бараа, бүтээгдэхүүний борлуулалтад ямар нэг хязгаарлалт, эсхүл хориг тавих эсэх	Тийм	Үгүй	-
	3.5.Аж ахуйн нэгжийг үйл ажиллагаагаа зогсооход хүргэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
4.Мэдээлэх үүргийн улмаас үүсч буй захиргааны зардлын ачаалал	4.1.Хуулийн этгээдэд захиргааны шинж чанартай нэмэлт зардлуудыг /Жишээ нь, мэдээлэх, тайлан гаргах гэх мэт/ бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	-
5.Өмчлөх эрх	5.1.Өмчлөх эрхийг /үл хөдлөх, хөдлөх эд хөрөнгө, эдийн бус баялаг зэргийг/ хөндсөн зохицуулалт бий болох эсэх	Тийм	Үгүй	-
	5.2.Өмчлөх эрх олж авах, шилжүүлэх болон хэрэгжүүлэхэд хязгаарлалт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	-
	5.3.Оюуны өмчийн /патент, барааны тэмдэг, зохиогчийн эрх зэрэг/ эрхийг зөрчсөн зохицуулалт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	-

6.Инноваци судалгаа шинжилгээ ба	6.1.Судалгаа шинжилгээ, нээлт хийх, шинэ бүтээл гаргах асуудлыг дэмжих эсэх	Тийм	Үгүй	-
	6.2.Үйлдвэрлэлийн шинэ технологи болон шинэ бүтээгдэхүүнийг нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэхийг илүү хялбар болгох эсэх	Тийм	Үгүй	-
7.Хэрэглэгч ба гэр бүлийн төсөв	7.1.Хэрэглээний үнийн төвшинд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	7.2.Хэрэглэгчдийн хувьд дотоодын зах зээлийг ашиглах боломж олгох эсэх	Тийм	Үгүй	-
	7.3.Хэрэглэгчдийн эрх ашигт нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	7.4.Хувь хүний/гэр бүлийн санхүүгийн байдалд (шууд, мөн урт хугацааны туршид) нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
8.Тодорхой бүс нутаг, салбарууд	8.1.Тодорхой бүс нутгуудад тодорхой нэг чиглэлд, ажлын байрыг шинээр бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	-
	8.2.Тодорхой бүс нутгуудад тодорхой чиглэлд, ажлын байрыг багасгах чиглэлээр нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	8.3.Жижиг, дунд үйлдвэрүүд, эсхүл аж ахуйн нэгжийн тодорхой салбаруудад онцгой нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
9.Төрийн захиргааны байгууллага	9.1.Улсын төсөвт нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	9.2.Шинээр төрийн байгууллага байгуулах, эсвэл төрийн байгууллагад бүтцийн өөрчлөлт хийгдэх шаардлага тавигдах эсэх	Тийм	Үгүй	-
	9.3.Төрийн байгууллагад захиргааны шинэ чиг үүрэг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	-
10.Микро эдийн засгийн хүрээнд	10.1.Эдийн засгийн өсөлт болон ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	10.2.Хөрөнгө оруулалтын нөхцөлийг сайжруулах, зах зээлийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих эсэх	Тийм	Үгүй	-
	10.3.Инфляци нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
11.Олон улсын	11.1 Монгол Улсын олон улсын	Тийм	Үгүй	-

харилцаа	гэрээтэй нийцэж байгаа эсэх			
----------	-----------------------------	--	--	--

4.3. Нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1.Ажил эрхлэлтийн байдал, хөдөлмөрийн зах зээл	1.1.Шинээр ажлын байр бий болох эсэх	Тийм	Үгүй	-
	1.2.Шууд болон шууд бусаар ажлын байрны цомхотгол бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	-
	1.3.Тодорхой ажил мэргэжлийн хүмүүс болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	1.4.Тодорхой насны хүмүүсийн ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
2.Ажлын стандарт, хөдөлмөрлөх эрх	2.1.Ажлын чанар, стандартад нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	2.2.Ажилчдын эрүүл мэнд, хөдөлмөрийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	2.3.Ажилчдын эрх, үүрэгт шууд болон шууд бусаар нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	2.4.Шинээр ажлын стандарт гаргаж ирэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	2.5.Ажлын байранд технологийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон өөрчлөлтийг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	-
3.Нийгмийн тодорхой бүлгийг хамгаалах асуудал	3.1.Шууд болон шууд бусаар тэгш бус байдал үүсгэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	3.2.Тодорхой бүлэг болон хүмүүст сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх. Тухайлбал, эмзэг бүлэг, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ажилгүйчүүдэд, үндэстний цөөнхөд г.м	Тийм	Үгүй	-
	3.3.Гадаадын иргэдэд илэрхий нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
4.Төрийн удирдлага, сайн	4.1.Засаглалын харилцаанд оролцогчдод нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	4.2.Төрийн байгууллагуудын үүрэг,			Сайнаар

засаглал, шүүх эрх мэдэл, хэвлэл мэдээлэл, ёс суртахуун	үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	нөлөөлөх бөгөөд авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг эрс буурч, төрийн албан хаагчдын ёс зүй, сахилга хариуцлага дээшлэх боломж бий болно.
	4.3.Төрийн захиргааны албан хаагчдын эрх, үүрэг, харилцаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	4.4.Иргэдийн шүүхэд хандах, асуудлаа шийдвэрлэх эрхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	4.5.Улс төрийн нам, төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
5.Нийтийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал	5.1.Хувь хүний/нийт хүн амын дундаж наслалт, өвчлөлт, нас баралтын байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	5.2.Зохицуулалтын хувилбарын улмаас үүсэх дуу чимээ, агаар, хөрсний чанарын өөрчлөлт хүн амын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	5.3.Хүмүүсийн амьдралын хэв маяг /хооллолт, хөдөлгөөн, архи, тамхины хэрэглээ/- т нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
6.Нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсролын систем	6.1.Нийгмийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжид нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	6.2.Ажилчдын боловсрол, шилжилт хөдөлгөөнд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	6.3.Иргэдийн боловсрол /төрийн болон хувийн хэвшлийн сургуулиар/ олох, мэргэжил эзэмших, давтан сургалтад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	6.4.Нийгмийн болон эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад сөрөг	Тийм	Үгүй	-

	нөлөө үзүүлэх эсэх		й	
	6.5.Их дээд сургуулиудын үйл ажиллагаа, өөрийн удирдлагад нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
7.Гэмт хэрэг, нийгмийн аюулгүй байдал	7.1.Нийгмийн аюулгүй байдал, гэмт хэргийн нөхцөл байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	7.2.Хуулийг албадан хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	7.3.Гэмт хэргийн илрүүлэлтэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн илрүүлэлт сайжирна.
	7.4.Гэмт хэргийн хохирогчид, гэрчийн эрхэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
8.Соёл	8.1.Соёлын өвийг хамгаалахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	8.2.Хэл соёлын ялгаатай байдал бий болгох эсэх, эсхүл уг ялгаатай байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	8.3.Иргэдийн түүх, соёлоо хамгаалах оролцоонд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-

4.4. Байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1. Агаар	1.1.Зохицуулалтын үр дүнд агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
2.Зам тээвэр, түлш эрчим хүч	2.1.Тээврийн хэрэгслийн түлшний хэрэглээг нэмэгдүүлэх/ бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй	-
	2.2.Эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	2.3.Эрчим хүчний үйлдвэрлэлд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	2.4.Тээврийн хэрэгслийн агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
3.Ан амьтан, ургамал хамгаалах	3.1.Ан амьтны тоо хэмжээг бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй	-
	3.2.Ховордсон болон нэн ховор	Тийм	Үгүй	-

	амьтан, ургамалд сөргөөр нөлөөлөх эсэх			
	3.3.Ан амьтдын нүүдэл, суурьшилд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	3.4.Тусгай хамгаалалттай газар нутагт сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
4.Усны нөөц	4.1.Газрын дээрх ус болон гүний ус, цэвэр усны нөөцөд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	4.2.Усны бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	4.3.Ундны усны чанарт нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
5.Хөрсний бохирдол	5.1.Хөрсний бохирдолтод нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	5.2.Хөрсийг эвдлэх, ашиглагдсан талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	-
6.Газрын ашиглалт	6.1.Ашиглагдаагүй байсан газрыг ашиглах эсэх	Тийм	Үгүй	-
	6.2.Газрын зохицуулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
	6.3.Экологийн зориулалтаар хамгаалагдсан газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	Үгүй	-
7.Нөхөн сэргээгдэх/ нөхөн сэргээгдэхгүй баялаг	7.1.Самар, жимс зэрэг нөхөн сэргээгдэх байгалийн баялгийг түүний нөхөн сэргээлтийн хугацаанаас өмнө ашиглах эсэх	Тийм	Үгүй	-
	7.2.Нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялгийн ашиглалт нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй	-

ТАВ.ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРУУДЫГ ХАРЬЦУУЛСАН ДҮГНЭЛТ

	Арга	Зорилгодоо хүрэх байдал	Зардал, өгөөжийн харьцаа	Үр дүн
1	“Тэг” зохицуулалт Одоогийн хууль тогтоомжийг хэрэглэх	Асуудлыг шийдвэрлэх хууль тогтоомж байхгүй учраас шийдвэрлэгдэхгүй	Төрийн төсөвт тодорхой дүнгээр нэмэгдэхгүй. Нэмэлт зардал гарахгүй.	Сөрөг
2	Төр, төрийн байгуулагаас	Өөрчлөлт гарахгүй.	Нэмэлт зардал учрахгүй.	Сөрөг

	зохицуулалт хийх			
3	Хэвлэл мэдээллээр дамжуулан олон нийтийг соён гэгээрүүлэх	Өөрчлөлт гарахгүй.	Нэмэлт зардал учрахгүй.	Сөрөг
4	Захиргааны шийдвэр гаргах	Өөрчлөлт гарахгүй.	Өөрчлөгдөхгүй.	Сөрөг
5	Төрийн бус байгууллагаар төрийн тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх	Өөрчлөлт гарахгүй.	Өөрчлөгдөхгүй.	Сөрөг
6	Шинээр хууль батлах шаардлагагүй	Хүрэх боломжтой.	Нэмэлт зардал учрахгүй. Асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой.	Эерэг

ЗУРГАА.ОЛОН УЛСЫН БОЛОН БУСАД УЛСЫН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТТАЙ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ

Дэлхийн улс орнууд усан цахилгаан станц барих аливаа төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлж эхлэхээсээ өмнө иргэдтэй санал солилцож, газар чөлөөлөх, нөхөх олговрын асуудлыг нэн тэргүүнд шийддэг.

Олон улсын эрчим хүчний агентлагаас дэлхийн 80 гаруй улс орон зөвлөгөө, зөвлөмж, төсөл авч хэрэгжүүлдэг бөгөөд улс орнуудын цахилгаан эрчим хүчний байгууллагууд, Засгийн газар, агентлагууд, эрчим хүчний бүхий л салбарын байгууллагууд, цахилгаан эрчим хүчний судалгааны байгууллагууд, их дээд сургуулиуд зэрэг янз бүрийн байгууллагуудтай хамтран ажилладаг.

Одоогоор тус байгууллагын зүгээс Канад, Хятад, Финланд, Франц, Япон, Норвеги, Испани, Швед, Их Британи зэрэг есөн улстай хамтарч усан цахилгаан станцын талаар үйл ажиллагаа явуулдаг.

Энэхүү байгууллагын гол зорилго нь одоо байгаа усан цахилгаан станцын техникийн болон зохион байгуулалтыг сайжруулж, цаашид байгаль орчин, нийгэмд хариуцлагатай байдлаар усан цахилгаан станцын ашиглалтыг нэмэгдүүлэх явдал юм.

Мөн усан цахилгаан станцын төсөл хэрэгжүүлэхээр зорьж байгаа улс орнуудад зөвлөх үйлчилгээг үзүүлж, техник, эдийн засгийн болон байгаль орчны үнэлгээ, иргэдийн нүүлгэн шилжүүлэлт, нөхөх олговор олгохтой холбоотой эдийн засгийн судалгаа зэргийг төсөл хөтөлбөрийн хүрээнд хийж гүйцэтгэдэг.

Олон улсын эрчим хүчний агентлагийн дэмжлэгтэйгээр усан цахилгаан станцын төсөл хэрэгжүүлэхдээ иргэдийг нүүлгэн шилжүүлсэн болон нөхөх олговор олгосон жишээ:

Улс орон	Өрхийн тоо	Хүний тоо	Нөхөх олговор Мөнгөн дүн /мянган ам.доллараар/
Канад			6.0
Финлянд	280	700	1.6
Япон	1000	20,000	4.8
Франц	250	3,500	2.3
Норвеги	120	1,800	
Испани	45	900	0.9
Швед	300	950	1.8
Вьетнам	44 тосгон	100,591	1

Төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх явцад тухайн орны Засгийн газраас хууль, тогтоомж шийдвэр гаргахдаа эдгээр нэр томъёог ашигладаг байна.

Нөлөөлөлд өртсөн өрх:

Нэг дээвэр дор амьдардаг, нэг тогооноос хооллодог төслийн, эсвэл төслийн зарим бүрэлдэхүүн хэсгийн нөлөөлөлд өртсөн бүх хүн; нэг үндсэн гэр бүл, эсвэл гэр бүлийн гишүүдийн бүлэг байж болно.

Нөлөөлөлд өртсөн иргэд:

Төсөлтэй холбоотой өөрчлөлтийн улмаас газар, ус, бусад байгалийн эх үүсвэрийг ашиглах явцад орлого, эд хөрөнгөө алдаж байгаа нөлөөлөлд өртсөн иргэд.

Нөхөх олговор: Төсөлтэй холбоотой нөлөөллийн улмаас учирсан эд хөрөнгийн алдагдалын оронд нөхөн олгох үнийг бэлнээр буюу бэлэн бусаар төлөх.

Туслалцаа авах эрх:

Алдагдлын бодит байдлаас хамааран, нөлөөлөлд өртсөн иргэдийн эдийн засаг нийгмийн суурийг хэвээр хадгалах үүднээс авч хэрэгжүүлэх нөхөх олговор, орлого сэргээх, нүүхэд туслах, орлогыг нөхөх, шилжүүлэн байршуулах зэрэг нөлөөлөлд өртсөн иргэдэд тохирох төрөл бүрийн арга хэмжээг хэлнэ.

Суурьших газрын иргэд:

Нөлөөлөлд өртсөн иргэдийн шилжин суурьшиж байгаа газрын ойролцоо оршин сууж байгаа иргэд.

Орлого сэргээх:

Нөлөөлөлд өртсөн иргэдийн орлогын эх үүсвэр болон амьжиргааг дахин шинээр бий болгох.

Албадан нүүлгэн шилжүүлэлт:

Хөгжлийн төслийн үр дагавраар, нөлөөлөлд өртсөн иргэдийг амьжиргаа, орлого, эд хөрөнгийн эх үүсвэрээ шинээр бий болгохыг шаардах бүтэн эсвэл хэсэгчлэн, байнга эсвэл түр зуур нүүлгэн шилжүүлэх (дахин нүүлгэх, оршин сууж байгаа газраа эсвэл орон байраа алдах), эдийн засгийн өөрчлөлт (газар, эд хөрөнгөө алдах, эд хөрөнгө, орлогын эх үүсвэр эсвэл амьжиргааны хэрэгсэлдээ хүрэх боломжоо алдах).

Газар чөлөөлөх:

Нийтийн хэрэгцээний зориулалтаар иргэний өмчилсөн, эсвэл өмчлөхөөр эзэмшиж байгаа газрыг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн чөлөөлөхийг нөхөн олговор олгох нөхцөлтэйгээр иргэнээс шаардах үйл явц.

Нөхөн сэргээх:

Чөлөөлж байгаа өмч хөрөнгийн орлуулах үнийн төлбөрөөс бусад Азийн Хөгжлийн банкны “Албадан нүүлгэн шилжүүлэх бодлого”-ын дагуу авах хохиролгүй болгох арга хэмжээ.

Шилжүүлэх:

Нөлөөлөлд өртсөн иргэдийг төслөөс өмнө оршин сууж байсан газраас нь нүүлгэн шилжүүлэх.

Орлуулах үнэ:

Хөдөө аж ахуй болон оршин суух зориулалтын газар, үр тариа, мод бусад төрөл бүрийн эд хөрөнгөнд олгох үнэн зөв нөхөн олговрыг зах зээлийн үнээр тооцсон үнэлгээ. Байшин, бусад хийцийг дахин барих үнийг тооцохдоо барилгын материалын болон ажлын хөлсийг тухайн үеийн зах зээлийн ханшаар ямар нэгэн элэгдэл хорогдол эсвэл ашиглаж болохуйц барилгын үлдэгдэл материалыг тооцолгүйгээр гаргана.

Нийгмийн бэлтгэл:

Нүүлгэн шилжүүлэлтийн гол шийдвэрийг гаргахаас өмнө нөлөөлөлд өртсөн иргэдтэй тэдний нүүлгэн шилжүүлэлтийг даван туулах чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд зөвлөлдөх уулзалт зохион байгуулах явц.

Газрыг түр зуур ашиглахад гарах нөлөө:

Төлөвлөгдсөн байгууламжийн зурвас газрын гадна талд байгаа газрыг барилгын ажлын явцад түр зуур ашиглах үед иргэд газраа түр хугацаагаар ашиглуулах, тухайн газарт байгаа хийц, амьжиргааны болон бизнесийн нөхцөлд хохирол учирвал, эдгээр нөлөөллийг багасгахад нөхөн олговор олгох шаардлагатай.

Узуфрукт: Өөр хүний, эсвэл илүү том хэмжээний нийгмийн бүлэг, хамт олны өмчлөлд байгаа газрыг ашиглах, үр шимийг нь хүртэх эрх.

Эмзэг бүлэг:

Нүүлгэн шилжүүлэлтийн нөлөөлөлд илүүтэй өртөж болох ядуу, хөгшин, хөгжлийн бэрхшээлтэй, өрх толгойлсон эмэгтэй зэрэг харилцан адилгүй бүлэг иргэд.

Тогтвортой хөгжил

НҮБ-ын Байгаль орчин, хөгжлийн хорооноос 1987 онд хэвлэн гаргасан “Бидний ирээдүй” Брундтландын тайланд тогтвортой хөгжлийг “хойч үеийн хэрэгцээг хязгаарлахгүйгээр өнөөдрийн хэрэгцээгээ хангаж чадах хөгжил” гэж тодорхойлжээ. Ерөнхийдөө, эдийн засаг, байгаль орчин, нийгмийн тэнцвэртэй хөгжлийг тогтвортой хөгжил гэж ойлгодог.

Эрчим хүчний хувьд тогтвортой хөгжлийн хүрээнд оролцогчдод тухайн төсөл, хөтөлбөрийн талаарх мэдээллийг үр дүнтэй хүргэх замаар тэдгээрийн дэмжлэгийг авах, олон нийт хэрхэн бодлого, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох (нүүлгэн шилжүүлэх, нөхөн олговор, ажил эрхлэх боломж, оролцооны хяналт шинжилгээ)

талаар ойлголт өгөх ба эцсийн үр дүнгийн талаар оролцогчдод тогтмол эргэн мэдээлэл хийх багтана.

Тогтвортой Амьжиргааны Арга Зүй /ТААЗ/

Усан цахилгаан станцын төслийн үе шат бүрийн онцлогоос хамаарч нийгэмд янз бүрийн нөлөөлөл үүсч болох бөгөөд түүнийг үнэлэх олон янзын аргууд байдаг. Үндсэндээ, орон нутгийн нийгмийн нөлөөлөл, учирч болох эрсдэлийг үнэлэх 2 төрлийн арга зүйн хандлага байдаг. Үүнд:

- Мэргэжилтнүүдэд түшиглэсэн буюу дээрээс доош чигтэй
- Орон нутгийн иргэдэд түшиглэсэн буюу доороос дээш чигтэй

Эхний хандлага нь нийгмийн шинжлэх ухаан болон бусад судалгааны үр дүнд суурилсан, түүнээс эхтэй юм.

Хоёр дахь хандлага нь илүү орон нутгийн онцлогыг харгалзсан, орон нутгийн нийгмийн нөхцөл байдал, үнэлэмж, амьжиргаа зэргийг нарийвчлан авч үзэхэд анхаардаг. Энэ 2 хандлагыг сайтар хослуулан хэрэглэх нь уул уурхай, эрчим хүчний нийгмийн нөлөөлөл, эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлж, хариу арга хэмжээ авахад ихээхэн ач холбогдолтой юм.

Түүнчлэн нөлөөллийг тодорхойлох, мониторинг хийхэд олон шинжлэх ухааныг хослуулсан хандлага нилээд дэлгэрч байна.

Сүүлийн үед Тогтвортой Амьжиргааны Арга Зүй /ТААЗ/-г уул уурхайн орон нутгийн нийгэмд үзүүлэх нөлөөлөл ба бий болгох боломжуудыг ойлгоход нилээд ашиглах болсон. ТААЗ-н гол давуу талууд нь үнэлгээний аргуудыг хослуулж болдог, бичил түвшинд анхаардаг, олон талт мэдээллийг системтэй авч үздэг, оролцооны аргыг ашигладаг зэрэг юм.

Энэ арга зүй нь уламжлалт арга зүйн макро түвшин, эдийн засгийн нөхцөлд л анхаардаг байдлаас ихээхэн ялгаатай юм. Жишээ нь байгаль орчны байдлаас шууд хамааралтай малчдын амьжиргааны эмзэг байдлыг сайн ойлгоход ТААЗ ач холбогдолтой.

Амьжиргаа гэдэг нь хувь хүн ба өрхийн амьдрах арга, орлогын эс үүсвэр юм. Ялангуяа энэ нь хувь хүн, өрх гэр амьдралын суурь хэрэгцээ буюу хоол хүнс, ус, орон байр, хувцас зэрэгтэй байж, нийгмийн харилцаанд оролцож байх явдал юм. Амьжиргааны эх үүсвэрүүд нь харилцан хамааралтайн зэрэгцээ тэдгээрт гадаад орчин нөхцөл чухлаар нөлөөлж байдаг. Амьжиргаа нь гэнэтийн өөрчлөлт, хямралыг даван туулах, мөн ирээдүйн нөөц сууриа эвдэлгүйгээр одоогийн болон цаашдын чадавх, хүчин зүйлүүдээ хадгалж, тэлэх чадвартай бол тогтвортой буюу даван туулах чадвартай байна гэсэн үг юм. Хүмүүс амьдрахын тулд тулд тогтвортой амьжиргаатай байх хэрэгтэй.

ТААЗ нь орон нутгийн түвшинд иргэдийн амьжиргааг бий болгох, хадгалж байхад дараах 5 капитал чухал үүрэгтэй гэж үздэг. Эдгээр нь хүний, нийгмийн, эдийн засгийн буюу санхүүгийн, биет, байгалийн капитал юм.

- **Хүний капитал** – орон нутгийн хүний капиталыг хүн амын хэмжээ, нас, онцлогууд, боловсрол, чадвар, эрүүл мэнд зэргээр төлөөлүүлэн авч үздэг.

- **Нийгмийн капитал** – Хувь хүн амьжиргаагаа залгуулахад хэрэгтэй нийгмийн хүчин зүйлс, хүмүүсийн холбоо хэлхээ, бүлэг, байгууллага дахь оролцоо зэрэг юм. Орон нутгийн түвшин дэх нийгмийн капиталыг хн амын шилжих хөдөлгөөн, орон нутгийн хүн амын бүтэц, онцлог, хоршоо, бүлгүүдийн тоо, гэр бүлийн бүтэц, гэмт хэргийн гаралт зэрэг янз бүрийн үзүүлэлтээр авч үздэг.

- **Эдийн засгийн ба санхүүгийн капитал** – амьжиргаагаа хангах, дээшлүүлэхэд шаардлагатай хувь хүний хөрөнгө, санхүүгийн нөөц (*жишээ нь ажил, гэр бүлийн орлого, бэлэн мөнгө, хадгаламж, зээл*).

- **Биет капитал** – хувь хүний амьжиргаанд шаардлагатай суурь дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн хэрэгсэл. Нийтийн зээмшлийн, бүтээн байгуулсан, орон нутгийн дэд бүтэц (*барилга, байгууламж, үйлчилгээ гэх мэт*) болон байр сууцанд хүртээмж ямар байдаг, тэдгээрийн төрөл, хэмжээ зэрэг асуудлыг ойлгоно.

- **Байгалийн капитал** – орон нутгийн давуу тал, тогтвортой хөгжилд хувь нэмэртэй байгалийн нөөц, орчин юм. Энэ нь эрдэс баялаг, бэлчээр, ус, газар тариалангийн үржил шимт хөрс, ой мод орон нутагт санхүүгийн болон бусад үр ашгийг бий болгож байдаг нөөцүүд болон нуур, гол горхи зэрэг аялал жуулчлалыг дэмжиж, мөн нийгмийн, соёлын, амралтын үнэ цэнийг агуулдаг хүрээлэн буй орчны бусад нөөцүүд юм.

Төслийг боловсруулах, төлөвлөлтийг хийх явцад нүүлгэн шилжүүлэлт хийгдэж эхэлдэг. Нүүлгэн Шилжүүлэлтийн Төлөвлөгөө /НШТ/ нь тухайн төслийн нийгэм, байгаль орчин нөлөөлөх байдлын үнэлгээтэй уялдан боловсруулагдаж, нүүлгэн шилжүүлэлтийг төлөвлөх, зохион байгуулах үндсэн баримт бичиг болдог.

Нүүлгэн шилжүүлэлт амьжиргаанд нөлөөлөх нь

Байгалийн капитал: Нүүлгэн шилжүүлэлт байгалийн капиталд хэрхэн сөрөг нөлөөлөл үзүүлдгийг нотолсон маш олон судалгаа бий.

Жишээ нь малчдын хувьд бэлчээрийн хэмжээ багасах, бэлчээр хуваагдах, отор нүүдэл хийх боломж хумигдах гэх мэт бэрхшээл үүсгэдэг. Эдгээр нь малчдын амьжиргаанд шууд нөлөөлдөг.

Хүний капитал: Нүүлгэн шилжүүлэлт нь нөлөөлөлд өртсөн иргэдэд ажлын байр, тэдний хүүхдүүдэд зориулсан сургалтын тэтгэлэг зэрэг боломж бий болгох боломжтой ч хүмүүс нүүн шилжсэний улмаас сэтгэл санааны, орчны өөрчлөлтөөс болж эрүүл мэндэд нь сөргөөр нөлөөлөх зэрэг асуудал учруулдаг.

Эдийн засгийн ба санхүүгийн капитал: Нөхөн олговор нь өрх бүрийн хувьд ялгаатай байж болох юм. Монгол улсын хувьд нүүлгэн шилжүүлэлтийн нөхөн олговрын багцад мөнгөн төлбөр болон сургалтын тэтгэлэг, ажлын байр, өвөлжөө хаваржааг нүүлгэх, шинээр барих, банкны зээл авахад дэмжлэг үзүүлэх гэх мэт зүйлс орсон жишээнүүд байна.

Биет капитал: Нүүлгэн шилжүүлэлт хийхдээ компани нь худаг, өвөлжөө зэрэг шинэ биет дэд бүтцийг барьж өгч болох юм. Зарим компаниуд иргэдэд ногооны хүлэмж барих, жижиг үйлдвэрийн барилга зэрэг дэд бүтэц барих, мөн шаардлагатай тоног төхөөрөмж худалдан авахад нь шаардлагатай 48 зээлийн тусламж үзүүлдэг. Нүүлгэн шилжүүлэлтээс биет капиталд үзүүлэх олон янзын сөрөг нөлөөлөл бий. Зарим малчдын ярьснаар уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаар бэлчээр хомсдож жил тойрон өвөлжөөндөө байх тохиолдол гардаг байна.

Нийгмийн капитал: Шинэ газар нутагт нүүн ирсэн иргэдийн хувьд тэр нутагт амьдарч буй иргэдтэй зөрчилдөх, мөн өмнөх нийгмийн байр суурь, холбоо харилцаагаа алдах эрсдэл байдаг. Зарим нутагт нүүлгэн шилжүүлэлт нь бэлчээрийн даацад нөлөөлж, улмаар уугуул-суугуул гэсэн маргаан дэгдээх тохиолдол байна.

Нүүлгэн шилжүүлэлтийн бодлогод баримтлах зарчим

Нүүлгэн шилжүүлэлт хийхээр болсон бол орон нутгийн захиргаа, уул уурхайн компаниуд дараах асуудлыг сайтар авч үзэх хэрэгтэй. Үүнд:

- Орон нутгийн захиргаа болон компаниуд нүүлгэн шилжүүлэлтэнд орсон иргэд, өрхүүдтэй харилцах, зөв удирдан зохион байгуулах талаар хангалттай мэдээлэл, чадавхтай байх
- Компани нь өрхийн түвшний нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл, нүүлгэн шилжүүлэлтээс үзүүлэх нөлөөллийн тухай судалгаа хийх
- Компани нь судалгаа болон орон нутгийн удирдлага, нөлөөлөлд өртсөн иргэдтэй зөвлөлдөх замаар Нүүлгэн Шилжүүлэлтийн Төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх
- Төрийн байгууллагын ажилтнууд компаниудад зохих хяналтыг тавихад нийтлэг мөрддөг стандартууд болон компанийн бодлогын талаар мэдээлэлтэй байх
- Орон нутгийн захиргаа нь нүүлгэн шилжүүлэлтийн ажлын бэлтгэлийг хангах, зохицуулах чиглэлээр идэвхтэй оролцох
- Компаниуд нь тогтвортой амьжиргаанд нүүлгэн шилжүүлэлтээс үзүүлэх нөлөөллийг тооцох тодорхой арга зүй, томъёог ашиглан нөхөн олговрын зохистой, ойлгомжтой шалгууртай байх
- Компаниуд нь нүүлгэн шилжүүлэлтийг иргэдтэй байгуулсан гэрээний үндсэн дээр хэрэгжүүлж, чингэхдээ иргэн, өрх тус бүртээ ганцаарчлан тохиролцох хэлбэрээр бус хамтын зарчмаар нөхөн олговрын болон бусад асуудлыг шийдвэрлэх
- Орон нутгийн захиргаанаас нүүлгэн шилжүүлэлттэй холбоотой иргэд, бусад оролцогч талуудад үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх, зохион байгуулах

Үндсэн нэр томъёо, ойлголтуудын тайлбар

Тогтвортой Амьжиргааны Арга Зүй /ТААЗ/ төслийн улмаас иргэд, орон нутгийн амьжиргаанд үзүүлэх нөлөөллийг авч үзэх арга бөгөөд 5 капиталыг үндэс болгодог.

Нийгэмд Нөлөөлөх Байдлын Үнэлгээ: – аливаа төлөвлөгөөт үйл ажиллагааны (бодлого, хөтөлбөр, төлөвлөгөө, төсөл) болон түүнээс улбаатай нийгмийн өөрчлөлтүүдийн улмаас шууд болон шууд бусаар үүсч болох эерэг, сөрөг үр дагаврыг тодорхойлох, мониторинг хийх, хариу арга хэмжээ авах үйл явц юм.

Нүүлгэн шилжүүлэлт: –төслийн улмаас хүмүүс нэг газраас нөгөөд нүүн шилжих үйл явц

Биет алдагдал: –уул уурхайн төсөлд шаардлагатай газар олголтын улмаас иргэд орон байр ба газартай холбоотой бусад капиталаа алдах явдал.

Нөлөөлөлд өртсөн өрх: –төслийн улмаас амьжиргааны эх үүсвэр нь шууд болон дам байдлаар нөлөөлөлд орсон өрх.

Эдийн засгийн алдагдал: –төслийн газар олголтоос болон ус, газар зэрэг нөөцийг ашиглах байдалд гарсан өөрчлөлтөөс болж амьжиргаанд учрах сөрөх нөлөөлөл

Нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөгөө: –нүүлгэн шилжүүлэлтийг хэрхэн зохион байгуулах талаарх нарийвчилсан стратеги, төлөвлөгөө

Эдгээрийг төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээс өмнө улс орны Засгийн газраас дэмжиж хууль, тогтоомж бусад шийдвэр гаргадаг байна.

ДОЛОО. ЗӨВЛӨМЖ

Энэхүү урьдчилсан тандан судалгаанаас шинээр хуулийн төсөл боловсруулах замаар зорилго бүхий асуудлыг зохицуулах нь зардал, өгөөжийн харьцааны тооцоогоор эерэг үр дүнтэй байхаар харагдаж байна. Тиймээс Нөхөх олговор олгох тухай хуулийн төсөл боловсруулах нь зүйтэй байна. Үүнд:

1.Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц барьж байгуулах байршил, хилийн зааг дотор амьдарч буй, тус төслийн нөлөөлөлд өртсөн орон нутгийн айл өрх тус бүрд нэг удаа 30 сая төгрөгийн нөхөх олговор олгох,

2.Нөхөх олговрыг улсын төсвөөс бус, төслийн санхүүжилтийн үлдэгдэл хөрөнгөнөөс гаргуулах талаар тусгасан болно.

---oOo---

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль;
2. Хууль тогтоомжийн тухай хууль;
3. Засгийн газрын 2016 оны 01 дүгээр сарын 25-ны өдрийн “Аргачлал батлах тухай” 59 дүгээр тогтоол;
4. eahydro.org/media/261f7412/Survey%20on%20Positive%20and%20Negative%20Environmental%20and%20Social%20Impacts%20and%20Effects%20of%20Mitigation%20Measures%20on%20Hydropower%20Development.pdf?fbclid=IwAR2Bae9vz0SOgnOLyRG1nhXPYfn
5. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34442/Managing-Social-Risks-and-Impacts-from-Hydropower-Development-Sharing-Experience-from-a-Medium-Sized-Dam-Project-in-Vietnam.pdf?sequence=1&fbclid=IwAR29ELqmwY5BcFLXIKazbTER0RVaMucUTrdNkx6LYZVllybNtgAGlpth2I8>
6. https://news.mongabay.com/2016/08/promised-us1-billion-in-belo-monte-dam-compensation-largely-unpaid/?fbclid=IwAR0dCg41XKwt_IlzQq6hQwzUWhq8K3q6SGh7Dvha2d8jMxN41MnKRMx1U7Q
7. <https://www.renewableenergyworld.com/news/>

---oOo---